

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut mezinárodních studií

Veronika Dospělová

Ringstrasse jako výkladní skříň monarchie

-

***Politicko-sociální aspekty přestavby Vídně na
přelomu století***

Bakalářská práce

Praha 2010

Autor práce: **Veronika Dospělová**

Vedoucí práce: **PhDr. Jiří Rak**

Oponent práce: **PhDr. Anita Pelánová, PhD.**

Datum obhajoby:

Hodnocení:

Bibliografický záznam

DOSPĚLOVÁ, Veronika. *Ringstrasse jako výkladní skříň monarchie. Politicko-sociální aspekty přestavby Vídně na přelomu století*. Praha: Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut mezinárodních studií, 2010. Vedoucí bakalářské práce PhDr. Jiří Rak.

Anotace

Bakalářská Práce *Ringstrasse jako výkladní skříň monarchie. Politicko-sociální aspekty přestavby Vídně na přelomu století* podává formou případové studie kulturně-historický rozbor příčin a následků nástupu liberální vlády v Rakousko-Uherské monarchii a její odraz ve vzhledu hlavního města. Pokouší se též nastínit, jak byla situace tehdy vnímána významnými osobnostmi kulturního života metropole, ale i jejími běžnými obyvateli.

Největší pozornost je věnována prostoru samotné Ringstrasse, genezi jejího vzniku a jejímu obsahovému významu. Právě jednotlivé budovy, parky nebo pomníky mají symbolický význam, vyjadřují myšlenky své doby.

Annotation

The Bachelor thesis *Ringstrasse as a showcase of the monarchy. Political and social aspects of the urban transformation of Vienna at the turn of the century* is an art-historical case study of the Austro-Hungarian Empire at the turn of the nineteenth and twentieth centuries. It analyses how the liberalization of public life taking place in the Hapsburg Monarchy during this period of time was reflected in the architectural and urban appearance of the city of Vienna. Main analytical focus is on constructing the circular road Ringstrasse, its genesis and its notional meaning.

Klíčová slova

Ringstrasse, Rakousko-Uhersko, Habsburská monarchie, Vídeň, přestavba, historismus, kultura, Fin de Siécle.

Keywords

Ringstrasse, Austria-Hungary, Habsburg Monarchy, Vienna, urban transformation, historism, culture, Fin de Siécle

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou bakalářskou práci zpracoval samostatně a použil jen uvedené prameny a literaturu.
2. Souhlasím s tím, aby tato práce byla univerzitou zpřístupněna veřejnosti a používána pro účely výzkumu a studia v souladu s autorským právem.

V Praze dne 20.5.2010

Veronika Dospělová

OBSAH

ÚVOD	6
1. RAKOUSKÁ POLITIKA A KULTURA POLOVINY 19. STOLETÍ	10
1.1. Kultura	10
1.2. Revoluce 1848	11
1.3. Vláda liberálů	13
1.4. Nárůst antiliberálního a antisemitismu	14
1.5. Karl Lueger a křesťansko-sociální demagogie	15
2. CESTA K RINGSTRASSE	17
2.1. Hradby	17
2.2. Kulturně politická koncepce Okružní třídy	18
2.2.1. <i>Finance</i>	19
2.2.2. <i>Estetika</i>	20
3. RINGSTRASSE	22
3.1. Význam jednotlivých staveb Okružní třídy	22
3.1.1. <i>Stubenring</i>	23
3.1.2. <i>Parkring</i>	24
3.1.3. <i>Schubertring</i>	25
3.1.4. <i>Kärtnerring</i>	25
3.1.5. <i>Opernring</i>	26
3.1.6. <i>Burgring</i>	27
3.1.7. <i>Dr. K. Renner Ring a Dr. Karl Lueger Ring</i>	28
3.1.8. <i>Schottenring</i>	29
3.2. Ústřední hřbitov	30
ZÁVĚR	32
SUMMARY	34
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	35
SEZNAM PŘÍLOH	37
PŘÍLOHY	38

Úvod

Dějiny a kultura Vídně, to jsou hojně zpracovávaná témata. A není se čemu divit, je to město, které určovalo kulturní trendy v celé Habsburské monarchii i, do jisté míry, mimo ni. Dějiny mocnářství se psaly ve Vídni! Konec 19. století je pak nejen v Habsburské monarchii spojen s vymezováním vůči minulosti, s modernitou, s novým způsobem myšlení.¹ Jak kdysi napsal dobový kunsthistorik Habsburské monarchie Jakob Burckhardt „*Historie je to, co jedna doba považuje za hodno pozornosti na době jiné*“². Vídeň období *Fin de Siècle* byla ideálním prostředím pro bujení ahistorické kultury,³ která pak v plné síle vyvstala v blížícím se 20. století.⁴ Zkoumání problému modernity s sebou nese požadavek na nalezení společného kulturního principu, „ducha času“ – *Zeitgeist*.⁵ Disciplín, které takový princip tvoří je pak hned několik. Americký historik Carl Schorske shledával z tohoto důvodu město Vídeň ideálním objektem takového výzkumu – představovala totiž mikrokosmos nové kultury. Rakouský básník Hugo Hoffmanstahl nazval Rakousko té doby „*malým světem, v němž velký svět provádí své pokusy*“.⁶ V této době politických a sociálních změn se všechno přetvářelo, dostávalo „nový kabát“, všechno mělo být zbaveno zátěže zastaralých tradic a postojů. Zvláštní je, že přes veškeré rozpory mezi tradičním a novým, mezi provinčním a kosmopolitním, byla vídeňská společnost v myšlenkovém vývoji podivuhodně jednotná. Společenský a politický vývoj úzce souvisel s utvářením vysoké kultury,⁷ a tak se i vzdalování zájmů jednotlivých elitních skupin a intelektuálů dělo ve Vídni později než v jiných metropolích. O to více bylo později patrné.

Ani akt přestavby hlavního města nebyl v Evropě novinkou, neminul vlastně žádnou z významných evropských metropolí jako Londýn, Paříž nebo Berlín, ze kterých se tak stala první skutečná „velkoměsta“.⁸ Přestavba a rozvoj architektonicko-urbanistického plánu metropole zkvalitňovala život obyvatel města a zjednodušovala jeho správu. Výstavba vídeňské okružní třídy Ringstrasse samozřejmě podpořila rozvoj moderního urbanismu, původní záměry byly ale charakteru spíše politického a možná bychom mohli v tomto kontextu mluvit i o jakési formě státní propagandy. Ringstrasse měla zafungovat skutečně jako „výkladní skříň“, do které monarchie vystaví své historické úspěchy a politické programy. Byla vizualizací hodnot velkoburžoazie a

¹ Csáky, Moritz. *Die Moderne.*, Čerpáno ze sborníku: BRIX, Patrick, WERKNER, Patrick. *Die Wiener Moderne.* Oldenburg Verlag, München: 1990, s. 24.

² BURCKHARDT, Jakob. *Úvahy o světových dějinách.* Votobia, Olomouc: 1996

³ Ahistorické v tom smyslu, že umění a architektura Vídně tohoto období sice užívaly historismu a neo-stylů, zároveň to bylo ale prostředí, kde se prosadila moderna, architekultura Otto Wagnera a Adolfa Loose, nebo kde vznikl spolek Secese. Viz kap. 2.2.2 a Camillo Sitte.

⁴ SCHORSKE, Carl. *Vídeň na přelomu století.* Barrister & Principal, Brno, 2000.

⁵ Pojem *Zeitgeist* je spojen s Georgem Fridrichem Hegelem a jeho Filozofií historie.

⁶ MAGRIS, Claudio. *Habsburský mýtus v moderní rakouské literatuře.* Barrister & Principál, Brno: 2001, s. 207

⁷ SCHORSKE, Carl. *Vídeň na přelomu století.* Barrister & Principal, Brno, 2000.

⁸ PEŠEK, Jiří. *Od aglomerace k velkoměstu – Praha a středoevropské metropole: 1850 – 1920,* Skriptorium, Praha: 1999.

liberálů. Alespoň na první pohled stírala rozdíly mezi neurozenou vrstvou podnikatelů a aristokracií. Svou monumentálností a výstavností měla být ztělesněním představ o silné a životaschopné mocnosti. Není tedy divu, že nový projekt měl kromě nadšených příznivců i zaryté odpůrce, že dal možná i vzniknout novým myšlenkovým směrům a nepřímo ovlivnil i ideový posun v pojetí umění. V Ringstrasse totiž mnozí viděli onen politický kontext, snahu stávajícího režimu zdůvodnit vlastní existenci.

Výstavba Okružní třídy byla z pohledu moderní metropole 19. století procesem v podstatě nevyhnutelným. Jak už bylo naznačeno výše, stejně jako v ostatních metropolích, počala se i ve Vídni rozvíjet, resp. zkvalitnila se správa města a obecně podmínky pro život. Vybuďovaly se parky, veřejné prostory, které metropoli jakoby „prosvětlují“ a zpřístupňují lidem. Spolu s monumentální Okružní třídou vznikl Dunajský průplav řešící obrovský problém v podobě obtížných, skoro pravidelných záplav. Konečně došlo také na otázku zajištění dodávek vody a nedlouho potom se začal řešit její rozvod po městě.⁹ I to umožnilo například v roce 1873 otevřít první městskou nemocnici. Především ale toto všechno předznamenává nástup nové éry rakouských dějin, nástup tendence postupně omezovat do té doby značný vliv církve na společenské dění, nástup nových směrů v umění i myšlení. Freud dokonce jeden ze svých terapeutických programů nazve „jednou po Okružní třídě“,¹⁰ největší spisovatelé, psychologové a malíři se zabývají otázkou duše, a to zejména duše obyčejného člověka, měšťana.

Cílem této práce je ukázat, že vídeňská Okružní třída Ringstrasse je místem, kde se prolínají politické a sociální dějiny Habsburské říše s obrovským duchovním a uměleckým potenciálem i s dobovou každodenností hlavního města, a toto prolnutí je patrné na celé její koncepci. Dokumentuje, jak je jakákoliv stavba, socha, pomník nebo někdy i celá ulice ovlivněna dobou svého vzniku. Jde o pokus prostřednictvím případové studie dokázat, že se ideologie promítá do umění, a že také architektura. Ringstrasse je koncepčně jednotným ideovým projektem formovaným liberálními hodnotami a reflektuje atmosféru doby.

Z hlediska moderních dějin střední Evropy je tato spíše mikrohistorická studie relevantní ve dvou směrech. Dává nahlédnout do politické reality Habsburské monarchie a představuje její kulturní zázemí. Jde o pokus prostřednictvím případové studie na konkrétním příkladu dokázat, jak umělecká díla reflektují dobu, ve které vznikla - konkrétně, jak Ringstrasse reflektuje dobu vlády liberálů ve Vídni.

Struktura práce je metodologicky rozdělena do dvou částí. První část resp. první kapitola *Rakouská politika a kultura poloviny 19. století* sleduje chronologicky politicko-historický vývoj rakouských dějin. Je důležitá v tom smyslu, že bez zdůraznění dlouhého procesu utváření podmínek

⁹ SCHORSKE, Carl. *Vídeň na přelomu století*. Barrister & Principál, Brno, 2000.

¹⁰ CZERNIN, Monika. *Vídeň: návod k použití*. Akropolis, Praha: 2007.

pro nástup liberalizace, nelze vidět Okružní třídu jako „politický manifest“, kterým nepochybně byla. Právě politicko-sociální vývoj vedl k samotné myšlence vybudování Ringstrasse a její následné realizaci. Kapitola se tedy snaží zařadit tento stavební projekt jako celek do širších souvislostí a na nich vysvětlit důvody jeho vzniku. Ve druhé části, tj. ve druhé kapitole *Cesta k Ringstrasse* a třetí kapitole nazvané *Ringstrasse* je pozornost věnována umělecko-historické analýze konkrétních míst a budov, které vlastně určují charakter celé Okružní třídy. Bez seznámení s jednotlivými prvky celku bychom nebyli schopni pochopit jejich význam v konceptu Ringstrasse.

Pokud jde o heuristickou základnu pramenů, vychází tato bakalářská práce ze sekundárních zdrojů, zejména z knižních publikací, na jejichž analýze je postavena. Nejvíce čerpá z knihy historika a profesora Princeton University Carla Schorskeho *Vídeň na přelomu století*. V roce 1981 za ni Schorske dostal Pulicetzerovu cenu. Fenomémem Ringstrasse se zabývá druhá kapitola publikace, kde autor analyzuje změny ve vídeňské společnosti, které se staly podhoubím pro její unikátní umělecký rozkvět. Ostatní kapitoly autor věnuje ideovým základnám některých politických hnutí a uměleckým odvětvím, která formovala kulturní život Vídně na konci staré epochy. Velice přínosnou v tomto ohledu byla také kniha *Vídeň, literární toulky dunajskou metropolí* z pera grafika a sochaře Václava Fialy, který formou kulturního průvodce seznamuje čtenáře doslova dům po domu s největšími osobnostmi vídeňského života sledovaného období.

Dále práce často využívá knihu *Dějiny Rakouska* Václava Vebera a kolektivu, která je sice po obsahové stránce problematická, ale poskytuje základní přehled historického vývoje země. Dějiny zkoumaného časového úseku jsou velmi dobře zpracovány v knize *The Habsburg monarchy* britského historika Alana Johna Taylora. Ta se zabývá vývojem mocnářství od roku 1809, kdy se rakouským ministrem stal, tehdy ještě hrabě, Klemens Metternich, až do konce první světové války v roce 1918. V knize britského historika *Andrew Wheatcrofta The Habsburgs, embodying empire* lze v příslušných kapitolách čerpat poznatky k vládě Františka Josefa I. Celou historii samotného města Vídeň představuje stručně a jasně kniha historika Petera Csendése *Geschichte Wiens* (Dějiny Vídně).

Sbírka esejů italského germanisty a spisovatele Claudia Magrise *Dunaj* pak čtenáři skýtá náhled na Vídeň zase z úplně jiného úhlu, kdy skrze autorovy osobní dojmy a zážitky vnímá onu nesnadno postihnutelnou každodennost. Důležitá je především jeho literárně historická práce *Habsburský mýtus v moderní rakouské literatuře*, kterou sepsal v roce 1963 jako diplomovou práci. Magrisovi se touto knihou podařilo obnovit zájem o fenomén střední Evropy. Na jediné tezi, tzv. Habsburském mýtu ukazuje rakouskou realitu. Habsburským mýtem pak myslí snahu o udržení statu quo, snahu zachovat nehybnou podobu monarchie a tím ji zachránit.¹¹

---

¹¹ AUGUSTOVÁ, Zuzana. *Mýtus harmonie a řádu*. Čerpáno z: www.iliteratura.cz, staženo k 19.5.2010

Pro kapitoly 1.4. *Nárůst antiliberalismu a nacionalismu* a 1.5. *Karl Lueger a křesťansko-sociální demagogie*, byly využity dvě publikace profesora chicagské univerzity Johna Boyera *Culture and political crisis in Vienna, Christian socialism in power. 1897 – 1918* a *Karl Lueger (1844 – 1910), Christlichesoziale Politik als Beruf*. Boyer je specialistou na dějiny Habsburské monarchie a region střední Evropy v 19. a 20. století. Tématikou křesťansko sociálního hnutí ve Vídni zabývá i například ve své knize *Political radicalism in late imperial Vienna*, která ale v práci využita nebyla.

Nepostradatelné jsou pro tuto práci poznatky čerpané z knih čistě uměleckohistorických, zabývajících se zvláště architekturou. Cenný úvod do problematiky v tomto směru poskytla zvláště kniha Kennetha Framptona *Moderní architektura, kritické dějiny*. Jako nepostradatelný zdroj informací o společenském kontextu a traktování tématu byly použity vzpomínky spisovatele Stefana Zweiga *Svět včerejška*, které velmi dobře ilustrují atmosféru doby.

Publikace Moniky Czernin *Vídeň: návod k použití* je žánrově dost těžko zařaditelná, jedná se spíš o jakési zápisky, snahu přimět návštěvníka Vídně, aby se snažil poznat ducha města. Tato kniha byla používána s přihlédnutím k tomu, že neaspíruje na to být odborným textem.

1. Rakouská kultura a politika poloviny 19. století

Mnohé prožil a nic nezískal, vesele žil a lehce umřel.

FERDINAND SAUTER¹²

1.1. Kultura

Pohodlí a „klid domova“- to byly požadavky střední třídy 19. století, které se jednotily do jediného uměleckého směru, tzv. *biedermeieru*. Ten se stal stylem zdůrazňující soukromý život měšťanů a jejich hodnot,¹³ tedy starost o majetek a rodinu a naopak nezájem o politiku a vlastně o vše, co se děje za hranicemi města. Maďarský filozof György Lukács později řekl o Vídni, že je místem, „*kde se hledí skepticky na univerzálnost a systémy hodnot, kde realita ustupuje zdání, kde se obecné konkretizuje a mechanismy potřeb pohlcují hodnoty*“.¹⁴ Lukács evidentně zaujímal k „vídeňskému duchu“ minimálně ambivalentní postoj. Ačkoliv výrok pochází z pozdější doby, nejspíš by se dal aplikovat i na společnost poloviny 19. století. Nově utvořená buržoazie tehdy za cenu pohodlného živobytí akceptovala Metternichovu politiku, jež veškeré občanské aktivity kontrolovala a potlačovala ve jménu klidu a pořádku. Pro tuto dobu jsou ale charakteristické i různorodé společenské zábavy jako bály, koncerty, opera nebo divadelní představení. Vídeňané navzdory módnímu fenoménu uzavřenosti v soukromí domova trávili svůj čas například v tanečních lokálech, které vznikaly na předměstích. Symbolem této zábavy se stala tvorba Johann Strauss.¹⁵

Vývoj estetické kultury buržoazie posouval tuto třídu blíže k životu v umění a pro umění.¹⁶ To ji samozřejmě přibližovalo k aristokracii a jejímu životnímu stylu, nikdy se jí ale nepodařilo setřít rozdíly zcela. Pompa měla nahradit nízký společenský původ. Přestavba města v 60. letech měla být symbolem alespoň vnější podobnosti těchto dvou tříd. Ale i jedincům, kteří například získali kýžený šlechtický titul dekretem, zůstalo zapovězeno účastnit se dvorských radovánek a ceremonií. Ve Vídni i v Budapešti se každoročně kolem masopustu konaly dvorní plesy, které byly skutečně velkou společenskou událostí, jichž by se byl každý rád zúčastnil. Ve Vídni hostil plesy Hofburg, a to hned dva – *Hofball*, neboli „dvorní ples“ a pak „ples u dvora“, tzv. *Ball bei Hofe*.

¹² MAGRIS, Claudio. *Dunaj*. Odeon, Praha: 1992, s. 208.

¹³ Velice brzy se ovšem v *biedermeieru* zhlédla i šlechta.

¹⁴ Citováno dle: MAGRIS, Claudio. *Dunaj*. Odeon, Praha: 1992, s. 191.

¹⁵ Přestože v téže době tvoří ve Vídni i třeba Beethoven, v opeře se hraje *Donnizetti* a v divadle Ferdinand Raimund a Johann Nepomuk Nestroy. Strauss byl miláčkem Vídeňanů. Čerpáno z: VEBER, Václav a kol. *Dějiny Rakouska*, Nakladatelství Lidové noviny, Praha: 2007.

¹⁶ SCHORSKE, Carl. *Vídeň na přelomu století*. Barrister & Principál, Brno: 2000.

Hofball byl skvělejší a okázalejší. Z pánů mohl být pozván každý, kdo obdržel některý z rakouských řádů. Dámy to měly ještě trochu ztíženo, musely být buď prokazatelně vznešeného původu nebo musely být manželkami někoho s význačným postavením, koho pak „doprovázely“. Druhý z jmenovaných bálů, Bál u dvora, měl řekněme intimnější charakter a dostat se na něj bylo ještě trochu těžší, resp. vyžadovalo to mít skutečně význačné postavení ve společnosti.¹⁷

1.2 Revoluce 1848

Charakter nebo konkrétní podoba státní moci je pokaždé výsledkem určitého sociálního vývoje a platná zůstává, jen dokud nejsou sociální proměny natolik rozsáhlé, aby si dokázaly vynutit změnu.¹⁸ Společenská hierarchie se skutečně otřásla v základech, a to s nástupem revolučního hnutí v roce 1848. Nespokojenost sílila ve všech částech monarchie. V jednotlivých německých zemích urychlily vývoj zprávy o dění ve Francii. Lidová shromáždění předkládala požadavky na ústavní reformy a občanské svobody. V Prusku se po několikadenních bojích na barikádách dostala politická moc do rukou liberálů. Ti svůj boj spojili s bojem za národní jednotu, proto svolali do Frankfurtu nad Mohanem sněm zástupců jednotlivých německých zemí. Liberální většina prosadila nenásilný postup proti požadavku radikálních demokratů pokračovat v povstání. Vypsali volby do parlamentu, který se v květnu sešel ve Frankfurtu. Koncepce sjednocení byly dvě – tzv. velkoněmecká, která chtěla vrátit Německo do hranic Svaté říše římské, a tzv. maloněmecká, která ze sjednocovacího procesu vynechávala habsburskou monarchii.¹⁹

V Habsburské monarchii vypukla revoluce v březnu 1848. Metternich odstoupil a prchl do Anglie, císař zrušil cenzuru a slíbil ústavu. S tou ale liberálové nebyli spokojeni a znovu se bouřili. Tzv. třetí vídeňská revoluce vypukla, když rozhořčení Vídeňané zabránili odeslání vojska proti revoluci v Uhrách, obsadili Hofburg a jiné domy veřejné správy, císař i část vlády se nakvap odebrali do Olomoucké pevnosti.

Následně přenesl sněm do Kroměříže a pověřil knížete Windischgrätze potlačením rebelie. Před kroměřížským sněmem vyvstaly zásadní konsensuální problémy v otázkách uspořádání oné budoucí konstituční říše, především pak šlo o to, jak skloubit nové politické požadavky s tradičním založením jednotlivých částí monarchie fungujících tak dlouho pod určitým zažitým režimem. Návrh Kajetána Mayera, poslance za Moravu, který doporučoval zachování jednotlivých územně-správních celků, jejichž organizace měla ale podléhat národnostním principům, se zdál být

¹⁷ PERNES, Jiří. *Pod habsburským orlem*, Nakladatelství Brána, Praha: 2001.

¹⁸ JANÁK, Jan. a kol. *Dějiny správy v českých zemích*. NLN, Praha: 2005, s. 9.

¹⁹ VEBER, Václav a kol. *Dějiny Rakouska*, Nakladatelství Lidové noviny, Praha: 2007, s. 395 – 399.

nejpříjemnějším, neboť nejvíc respektoval dosavadní uspořádání.²⁰

Nová vláda knížete Felixe Schwarzenberga slibovala politiku konstituční, ale bylo od začátku jasné, že primárně přejde ke konsolidaci poměrů v monarchii. Palácový převrat v Olomouci přiměl Ferdinanda k abdikaci, a ten pak odjel na Hradčany, aby tam dožil. Na habsburský stolec usedl v prosinci roku 1848 energický arcivévoda František Josef. Nový císař sněm v Kroměříži rozpustil a vydal oktrojovanou, tzv. *Březnovou ústavu*. Ta zaručovala národní a občanskou rovnost, jednotný celní systém a ukotvila instituci dvoukomorového říšského sněmu.

Tato kapitola sleduje revoluci roku 1848 jako událost, která sebou přinesla mnoho ústupků režimu ve prospěch liberalizace a podstatné změny politické správy, především zrušení poddanství a zřízením obecní samosprávy.²¹ Proto je v kontextu práce neopomenutelná.

Němečtí liberálové se obávali požadavků zástupců jiných národností, kteří by mohli eventuálně ohrozit jejich pozice. U neněmeckých národů monarchie se nacionalistické a separatistické tendence vyskytovaly už dlouho a postupně mohutněly, musely se ale mnohdy střetávat se stále přezívajícím povědomím loajality vůči dynastii, které pak ještě zesílilo především po nástupu Františka Josefa na trůn. S ním totiž začíná období snah o rovnováhu a stabilitu a právě to obyvatelé mocnářství utvrzovalo v pocitu potřebnosti podpory vládnoucího rodu. Panovalo přesvědčení, a vzpomeňme si třeba na Palackého, že pouze v rámci habsburského státu - který ovšem musí samozřejmě projít náležitými reformami - lze realizovat národní zájmy menších národů. Už v revolučním roce se začaly objevovat obavy z anarchie a rozpadu státu, „pokrokářské“ nadšení brzy opadlo, i když se podařilo spolu s Metternichem odstranit i většinu přežitků z 18. století.²²

Většina obyvatel říše v té době byla skutečně politickým smýšlením nakloněna monarchii.²³ Navíc atmosféra byla teď úplně jiná, mocnářství znovu nabývalo důstojnost a sebevědomí.²⁴ Loajalita lidí byla přitom dána hlavně větší péčí, kterou jim stát poskytoval.²⁵ Vynikající ilustrací obecného vnímání doby jsou paměti prozaika a esejisty Stefana Zweiga, který promlouvá o Rakousku před první světovou válkou s velikou nostalgií. *„Byl to zlatý věk jistoty. Zdálo se, že vše v naší téměř tisícileté rakouské monarchii je založeno pro dlouhé trvání a nejvyšší zárukou této stálosti je stát sám. Práva, která poskytoval svým občanům byla zaručena parlamentem a každá povinnost byla přesně vymezena.(...)Vše mělo svou normu, svou určitou míru a váhu.(...)Kdo měl dům, považoval jej za bezpečný domov pro děti a vnuky, statek a obchod se dědily u generace na*

²⁰ URBAN, Otto. František Josef I.. Mladá Fronta, edice Archiv, Praha: 1991, s. 112.

²¹ BRUCKMÜLLER, Ernst. 1848 – Revolution in Österreich. Öbv&hpt, Wien: 1999, s. 17.

²² Ibid,s 95.

²³ VEBER, Václav a kol. *Dějiny Rakouska*, Nakladatelství Lidové noviny, Praha: 2007, s. 400–410.

²⁴ Takový obraz si monarchie zachovala až do první světové války.

²⁵ MAGRIS, Claudio. *Habsburský mýtus v moderní rakouské literatuře*. Barrister & Principál, Brno: 2001, s. 98.

generaci; zatímco kojeneček ještě ležel v kolébce, v pokladnici nebo ve spořitelně už měl řádně uložený první obolus na cestu životem, jakousi malou „rezervu“ pro budoucnost. Vše v této velké říši stálo pevně a nezměnitelně na svém místě a na tom nejvyšším císaři. (...) Ve války, revoluce a převraty nikdo nevěřil.“²⁶

Liberálové tak museli hledat cestu, jak přesvědčit tyto lidi o „jiné pravdě“, o tom, že moc nemusí zůstat v rukou jednoho člověka, že je naopak výhodnější ji rozdělit, a to aniž by se zříkali loajality k panovníkovi.

1.3. Vláda liberálů

Liberálnímu hnutí umožnil v Evropě a také v Rakousku vzniknout boj proti aristokracii, jejímu „zhýralému“ způsobu života, a přežitému absolutistickému zřízení. Toto hnutí bylo sice hned v roce 1848 potlačeno, ale už v 60. letech se jeho představitelé dostali k moci a umožnili vlastně vzniknout opravdu konstitučnímu zřízení.²⁷ Tento politický vliv by ale možná nezískali nebýt postupujícího úpadku stávajícího režimu způsobeného jak špatnou zahraniční politikou, tak silným sociálním napětím uvnitř říše. Poprvé se dostali do vyšší politiky v západním Rakousku, kde začali přetvářet státní instituce v duchu konstitucionalistických zásad a ve prospěch střední vrstvy, resp. jejích hodnot a kulturních představ. Jejich program sliboval vládu rozumu a společenský pokrok. Tyto ideje ale na začátku nesklidily v tradičně smýšlející rakouské společnosti kýžený ohlas. Pobřežnový absolutismus se přesto snažil některé požadavky revoltujících z roku 1848 uvést v život, a to kupodivu rychle. Takový trend ale trval pouze do smrti knížete Schwarzenberga a předešlého vydání tzv. Silvestrovských patentů. Následovalo zrušení *placeta regia*²⁸ císaře Josefa II. a vydání konkordátu v roce 1855. Krokem zpět bylo také rozšiřování byrokratického aparátu, zřízení četnictva a „městské“ policie.²⁹ Zároveň se ale hovořilo o „omlazení říše“ a proběhly některé zásadní reformy politické správy.

Hospodářská situace říše přitom nebyla rozhodně ideální. Neutěšeným finančním i sociálním poměrům zasadila možná fatální ránu prohraná válka s Francií Napoleona III. a Sardinským královstvím v roce 1859. Nastává období reforem „shora“, éra liberalizace „zkostnatělého“ systému. Principy liberální ideologie spočívaly v nahrazení absolutismu parlamentním centralismem, náboženství vědou. V říjnu roku 1860 tak spatřil světlo světa zásadní dokument tzv. *Říjnový diplom*, jímž se císař navždy zříkal absolutistické vlády. Nezapomněl ani zmínit výsadní

²⁶ ZWEIG, Stefan. *Svět včerejška*. TORST, Praha: 1994, s. 11.

²⁷ TAYLOR, A J P. *The Habsburg monarchy*. Penguin Books, London: 1990, s. 153.

²⁸ Citelné omezení vlivu a pravomocí církve.

²⁹ VEBER, s 414.

postavení Uher.³⁰ Kde ale naopak jeho definice nevyzněly úplně jasně, byly formulace dalšího vývoje a hlavně uspořádání státu. Nebylo tak jasné, zda bude zřízení spíše federalistické, centralistické nebo dualistické. Svě si v dokumentu našli jak liberálové tak i konzervativci. Až tzv. *Únorová ústava* z roku 1861 přiznala dvoukomorové říšské radě celoříšskou působnost a zemím říše pak vlastní sněmy. Byla ale stále oktrojem, neobsahovala katalog občanských práv a svobod a rozhodně nedávala naději národnostně státoprávním představám reprezentací jednotlivých částí monarchie.

Přišly války s Francií a Piemontem v roce 1859 a s Pruskem roku 1866. Rakousko obě prohrálo. K moci se dostali liberálové a i když pro dualismus v roce 1867 se císař rozhodl absolutisticky, ještě téhož roku spatřila světlo světa tzv. *Prosincová ústava*. Ta už katalog práv a svobod v sobě měla, důsledně od sebe oddělovala všechny tři sféry moci a vypracovali samotní poslanci říšské rady. Politickou scénu říše ovládali němečtí liberálové, kteří se zasadili o uspořádání odstranění konkordátu z roku 1855, přiznávajícího katolické církvi dozor nad všeobecným školstvím, a zavedení nadkonfesní povinné osmileté školní docházky.

Přišla ale událost, která odhalila zásadní nedostatky hospodářského liberalismu. V době hospodářského boomu nečekaně a vlastně dost „nevhod“ v době konání světové výstavy ve Vídni a oslav 25. výročí nástupu císaře na trůn, vypukla hospodářská krize. Následkem byl zánik mnoha průmyslových provozů a s tím spojená nezaměstnanost, následovala krize v zemědělství. Liberálové tak postupně ztratili podporu i venkova. V roce 1879 je tak ve vládě střídají konzervativci v čele s hrabětem Eduardem Taafem.³¹

1.4. Nárůst antiliberalismu a nacionalismu

Období Taafeho vlády, která se v Předlitavsku udrželo úctyhodných čtrnáct let, je považováno za jedno z nejkolidnějších. Byla to doba „hledání rovnováhy“. Taafeho vláda vytvořila základy sociálního zákonodárství, prosadila se ochrana dělnictva, pevné vymezení pracovní doby, nemocenské pojištění, potlačování využití ženské a dětské práce.

Vláda přitom stála na národních politických stranách, jejichž úloha v této době vzrůstala. Taafe připravil mnoho zejména kulturních ústupků neněmeckým národům. To ale popuzovalo zase německá nacionální hnutí. Po Taafeho demisi v roce 1893 už nesvedla žádná strana uklidnit sílící nacionální boje.³²

Němečtí nacionálové chtěli mimo jiné řešit zhoršující se situaci německého obyvatelstva

³⁰ Tento trend vyvrcholil v roce 1867 Rakousko – Uherským vyrovnáním.

³¹ VEGER, s. 418 – 434.

³² TAYLOR, A J P. *The Habsburg monarchy*. Penguin Books, London: 1990, s. 172.

v Habsburské monarchii řešit připojením českých německy mluvících příhraničních oblastí k Německé říši. Ta o takové radikální řešení přitom ani nestála. Do čela nacionalů se koncem v roce 1879 postavil bývalý liberál Georg von Schönerer. Byl to ambiciózní politik. Zatímco většina příslušníků jeho třídy (tzn. střední) volila městské povolání, Schönerer se díky zděděnému titulu cítil jako velký pán, chtěl se stát jakousi skromnější verzí knížete Schwarzenberga.³³

Jeho přívrženci byli antiliberální, antikatoličtí, antislovanští a v některých směrech i antihabsburští. Schönerer pak vytvořil politiku až extrémně antisemitskou. Němečtí nacionalové se soustředili na masy drobných řemeslníků, obchodníků a rolníků, o jejichž přízeň museli od devadesátých let soupeřit s Karlem Luegerem a jeho křesťansko-sociálním hnutím.

1.5. Karl Lueger a křesťansko-sociální demagogie

Oblíbeným starostou Vídně porevolučního období byl liberál Andreas Zelinka, rodák z moravského Vyškova, kterému Vídeňané říkali *Papa Zelinka*. Ten stál v čele města od roku 1861 do 1868, kdy ho vystřídal Kajetan Freiherr von Felder.³⁴ Velmi oblíbeným starostou byl i Karl Lueger, původně také liberál. Za Liberální stranu se stal vídeňským i říšským radním. V roce 1893 ale, především kvůli sporům s Kajetánem Felderem, založil ještě s několika poslanci vlastní Křesťansko-sociální stranu. Katolická komunita a katolicismus jako takový vnímal Lueger jako ideu cesty ke sjednocení antiliberálních prvků. Soustředili se na klérus, což jim zajistilo podporu venkovského zemědělného obyvatelstva. Oslovili řemeslníky a drobné obchodníky a nakonec získali i sympatie šlechty.³⁵ Silné antipatie k Luegerovi ale choval císař František Josef I. Hlavním důvodem bylo, že burcoval obyčejné lidi a podněcoval odpor proletariátu. Už o dva roky později se ale Křesťansko-sociální straně podařilo obsadit na vídeňské radnici většinu křesel a Karl Lueger se stal starostou. František Josef ho odmítl ve funkci potvrdit. Než byl císař skutečně nucen ustoupit a potvrdit Luegerovo starostování, byl „*der schöne Karl*“ zvolen už počtvrté.³⁶

Lueger už ve své doktorské práci na vídeňských právech navrhoval rozšíření volebního práva na všechny gramotné muže. Zastával se také vídeňských Čechů, „nechte mé Čechy na pokoji“, říkával. Byl ale přesvědčeným antisemitou. Už začátkem padesátých let totiž bylo židovské obyvatelstvo oficiálně zrovnoprávněno s křesťanským, což křesťanská komunita velmi těžce nesla. Jeho hlavním cílem byl ale boj s liberalismem, vytvořit ideologii, která by odpůrcem liberalismu

³³ Tento titul přitom jeho schopný otec obdržel od císaře za zásluhy ve službě. Čerpáno z: SCHORSKE, s. 120.

³⁴ CSENDES, Peter. *Geschichte Wiens*. Verlag für Geschichte und Politik, Wien: 1990, s. 115.

³⁵ Nejvýše postavení církevní preláti totiž obvykle pocházeli ze šlechtických rodin. Později ale někteří významní duchovní podporovali panovníka v jeho odporu jmenovat Leugera do funkce.

³⁶ BOYER, John W. *Culture and political crisis in Vienna, Christian socialism in power: 1897 – 1918*, The University of Chicago Press, Chicago: 1995, s. 5.

sjednotila. Pro rolníka a řemeslníka, na jejichž podporu spoléhal, liberalismus znamenal kapitalismus a kapitalismus znamenal žid.³⁷ Rasistickou rétoriku ale využíval Lueger skoro výhradně v politickém boji právě proti liberalismu, výbušný antisemitismus, který by potenciálně mohl ohrožovat monarchii, rozhodně nepodporoval. Svědčí o tom i jeho výrok „O tom, kdo je žid, rozhodují já“.³⁸

2. Cesta k Ringstrasse

*Liberální měšťák z vídeňského Fin de Siècle se snaží
zastřít svůj ekonomický vzestup různými druhy
aristokratické estetiky.*
CARL SCHORSKE

2.1. Hradby

Vídeň byla v 19. století ve srovnání s ostatními evropskými metropolemi v rozvoji města mírně zaostalá. Svědčil o tom právě rozsáhlý pás nezastavěné plochy přímo v jejím středu. Od začátku století byly hradby ve většině hlavních měst postupně strhávány, protože prostě ztratily svůj někdejší význam.³⁹ Vídeň si své opevnění stále ještě úzkostlivě bránila, jako by se snad bála dalšího tureckého nájezdu.

Svým *glacis* byla po více než dvě století chráněna právě proti nájezdům Turků. Ti už v 16. století vyplnili Uhry a táhli dále směrem ku Vídni. Byla pro ně „zlatým jablkem“, které je nutné dobýt za každou cenu. Sultáni, kteří usilovali o ustavení obrovské na „římsko-muslimské“ kultuře postavené říše, možná právě ve Vídni viděli centrum tohoto svého vysněného útvaru táhnoucího se téměř celou Evropou. Už perský básník Rúmi prý ale tvrdil, že „*Řekům je dáno stavět, zatímco Turkům bořit*“.⁴⁰

Také proto se Vídeň tehdy bránila jak mohla, bojovali vojáci i měšťané, na pomoc přišly i říšské jednotky a polské vojsko. V roce 1683 se například poprvé mohlo projevit výjimečné nadání jednoho z nejschopnějších vojevůdců evropských dějin, prince Evžena Savojského. Až do konce 17. století, kdy Osmanská říše vyvinula další ničivý nápor na střední Evropu, panoval mezi říšemi velice napjatý mír. Vítězná bitva u Vídně ukončila osmanskou nadvládu nad Uhrami a předznamenala nový mocenský vzestup habsburské monarchie. Hradby sehrály v celém tomto

³⁷ SCHORSKE, s. 112.

³⁸ „Wer Jude ist bestimme ich“. Čerpáno z: BOYER, John W. Karl Lueger (1844–1910), Christlichesoziale Politik als Beruf. Böhlau Verlag, Wien – Köln – Weimar: 2010, s. 167.

³⁹ Londýn 1800, Řím 1849, Berlín 1851.

⁴⁰ MAGRIS, Claudio. *Dunaj*. Odeon, Praha: 1992, s. 182.

zápasu mimořádně důležitou roli a také zachránily město a potažmo možná celou střední Evropu. Dodnes vlastně Vídeň funguje tak trochu jako most mezi západní kulturou a kulturou zemí východní Evropy.

Široký zelený pás pak dlouho zůstal v nezměněném stavu a odděloval obrovský prstenec obytných čtvrtí od tzv. vnitřního města (Innerstadt). Toto rozdělení bylo i společenské a mělo také poukazovat na sílu vládnoucí vrstvy a její moc nad lidmi.

Josef II. udělal z velké části této nevyužité plochy odpočinkovou oblast, pak se ale zase déle než půl století nic nedělo a veškerý rozvoj, ať už jakéhokoliv charakteru, v oblasti hradeb a *glacis* byl zakázán. Až revoluční hnutí roku 1848 odhalilo potenciál volného prostoru valu a dodalo mu nového významu vojenského a politického.

Definitivně se pak předměstí připojila k samotnému městu zrušením feudální správy. Nový císař přiznal liberálům právo městské samosprávy a i když oficiálně vstoupilo toto rozhodnutí v platnost až se zavedením konstituční vlády v monarchii o deset let později, měšťané už by se nároků na „svůj svah“ nejspíš nevzdali. Navíc nový prostor byl velice nutně zapotřebí. V 50. letech totiž zažívala země hospodářský vzestup, a tedy také příliv obyvatel. Město se tak potýkalo s akutním nedostatkem bytů. Prostorové možnosti Vídně byly již dávno vyčerpány a hradby tak už skutečně očividně bránily svobodnému rozvoji města. V roce 1857 je císař konečně nařídil strhnout a prostor dal k dispozici veřejnosti k civilnímu využití. Hradby prý byly natolik obrovské a tlusté, že na nich tisíce dělníků pracovaly sedmnáct let, než skutečně padly.⁴¹

2.2. Kulturně politická koncepce Okružní třídy

Byla také ustanovena „Komise pro městský rozvoj“ a vypsána veřejná soutěž. Přes osmdesát stavebních projektů na Ringu bylo zadáno nejuznávanějším architektonickým „hvězdám“. A tak se i postupně ztrácela nostalgie z mizení staré Vídně, naopak jakoby nastoupil do vnímání Vídeňanů nový optimismus, nový elán, nové sebevědomí.

Před březnovou revolucí se toho totiž na poli architektury příliš mnoho nedělo nebo alespoň tvář metropole nebyla nějakými „novotami“ vůbec poznamenána. Skoro veškeré zakázky byly tehdy státní, a tak vznikaly především nové budovy škol a úřadů.⁴² Tento „úřednický klasicismus“ se pak rozšířil po celé zemi. Typické pro dynastické hodnoty absolutismu bylo prosazování monumentálnosti do stavebnictví.

Také armáda měla stále ještě silné slovo, požadovala, aby ulice byla dostatečně široká pro snadnou průchodnost. Vedla ji k tomu i zkušenost s nedávnými rebeliemi, na širokých ulicích je

⁴¹ CZERNIN, Monika. *Vídeň: návod k použití*. Akropolis, Praha: 2007, s. 46.

⁴² Například budova polytechniky, celnice, hlavního mincovního úřadu nebo spořitelny.

totiž například dost obtížné stavět barikády.⁴³ Vliv armády ale znatelně ochabl během 60. let po prohraných válkách s Francií a Pruskem, naopak posílil tzv. *pax liberalis*,⁴⁴ v jehož duchu měla nadále pokračovat výstavba Ringstrasse. Přesto si generálové vymohli alespoň stavbu kasáren ze strategických důvodů poblíž nádraží.

Rozdíl v architektonickém stylu byl hned patrný především v porovnání s převážně barokním vnitřním městem, symbolem hodnot prvního a druhého stavu, a předměstími, neboli městem „pod svahem“. Právě Ringstrasse se tak stává pomyslnou, ale i reálnou dělicí linií mezi těmito dvěma světy. V její podobě se pak měl odrazit naopak život stavu třetího, ba co víc, měla být jakýmsi symbolem jeho emancipace, oslavou konstitučního zřízení, symbolem povýšení na roveň „smetánky“ tak silně lpící na své nadřazenosti. Na Ringu tak nenajdete šlechtické paláce ani chrámy, ale skoro výhradně budovy městské správy, vlády a jiných úřadů, a v neposlední řadě budovy náležející kultuře. Ty se stavěly zpravidla naproti sobě, aby se tak zvýraznila rovnost, kterou měla Ringstraße jako celek proklamovat a zastupovat. Svou okázalostí měly všechny umělecké počiny vyjadřovat „nový buržoazní kulturní ideál“⁴⁵, paradoxně se ale nedokázala zcela vymanit z evidentního vlivu baroka. Přinesla však naprosto nové vnímání prostoru a jeho využití. Dominantním prvkem už nebyly budovy samotné, jejich funkce měla být dokonce jakoby doplňková, hlavní roli teď hrála sama ulice. Ringstrasse, jak ostatně vyplývá ze samotného názvu, doslova „obtočila“ staré vnitřní město, znemožnila mu další architektonický rozvoj a učinila z něj tak trochu exponát, výstavu toho starého a zatuchlého v monarchii. To přesně splnilo cíle liberální elity, která si vytyčila za cíl symbolicky uzavřít starý režim, reprezentovaný Hofburgem, spolu s církví a jejím monumentálním dómem sv. Štěpána v neproniknutelném kruhu. To se tedy z hlediska další výstavby podařilo dokonale.

Na Ringstrasse se jednotlivé architektonické styly nezvykle mísí. Ludwig von Förster, jeden z hlavních projektantů Ringstrasse, prohlásil, že „*duch 19. století není schopn jít svou vlastní cestou. (...) Toto století nemá žádný svébytný ráz*“⁴⁶. Architekti se pak ve svých pracích opírali o už „osvědčené“ styly, které mohly nejlépe vystihnout účel, jakési „poslání“, funkci jednotlivých budov.

2.2.1. Finance a užitková zástavba

Ringstrasse, to ovšem nejsou pouze budovy institucí a vysoké kultury, jak by se mohlo z již řečeného zdát. Nákladná veřejná výstavba musela být také z něčeho zaplácena. Tyto nemalé náklady na sebe měl vzít samozřejmě soukromý sektor, investoři. Za tímto účelem byl založen

⁴³ Velice dobře je tato strategie vidět na Paříži a jejích obřích bulvárech.

⁴⁴ Pax liberalis = liberální mír (SCHORSKE).

⁴⁵ SCHORSKE, Carl. *Vídeň na přelomu století*. Barrister & Principál, Brno: 2000.

⁴⁶ Ibid, s 53.

zvláštní fond, *Stadterweiterungsfond* (Fond městského rozvoje), který k budování ulic nebo parků využíval výnosů z prodeje půdy.

Komise pro městský rozvoj pak pro zástavbu určila omezení, to se ale týkalo pouze výšky budovy a výměry pozemku. Během asi padesáti let od roku 1860 si pak nová vídeňská smetánka vystavěla bezpočet rezidencí ve stylu šlechtických paláců. Byly to ale paláce obytné (myšleno nejen jednou rodinou, popř. služebnictvem) – činžovní domy – domy nejvíc tak pět pater vysoké, rozdělené na bytové jednotky různé velikosti.

Kunsthistorik Rudolf von Eitelberger a architekt Heinrich Ferstel předložili Komisi svůj návrh, jak by mělo bydlení ve Vídni vypadat. Z mnoha jednotkových obydlí se měly stát byty pouze pro jednu rodinu. To, co nám dnes připadá jako samozřejmost, byla tehdy přitom vcelku převratná myšlenka. Z Anglie si vypůjčili model rodinného dvojdomku s předzahrádkou a zkombinovali ho s klasickým typem příbytku řemeslníka. Výsledkem byl model s obchůdkem v přízemí a bytem v patře, popřípadě ještě s mezipatrem pro služebnictvo. Ten pak navrhli jako nejvhodnější pro zástavbu na Ringstrasse. To ovšem nebylo to, co si Komise pro „výkladní skříň“ představovala. Požadovala jednak, aby projektanti co nejvíce využili půdu, jednak také chtěla mít na Ringu domy výstavní, které by se co nejvíce přiblížily představám o aristokratické architektuře. Tomu ono rozdělení na bytové jednotky pravda příliš neodpovídalo, dohnat to tedy měla fasáda, která byla o to skvělejší.⁴⁷ Možná nejvíce je to patrné v ulici za parlamentem Reichsratstrasse.

Byty byly nejdříve velké a pohodlné, se zvyšující se poptávkou ale nejen, že se stavěly menší a menší jednotky, ale zmenšovaly se i ty původní. Přestože i tehdy se budovaly luxusní vilové čtvrti mimo centrum města, bydlet na Ringu bylo stále otázkou prestiže napříč společenskými vrstvami. I proto byla Okružní třída velice atraktivní pro investory všeho druhu – každý, kdo na to měl a komu se naskytl příležitost, neváhal zakoupit nemovitost v této oblasti. Svě majetky rozšiřovala budovami na Ringu i šlechta, především pak v okolí Schwarzenbergplatzu. Někteří příslušníci starých rodů v těchto domech i bydleli.

Do činžovních domů na Ringu se mnohdy soustředily i kanceláře různých závodů, zvláště textilních, jejichž továrny byly naopak roztroušeny doslova po celé monarchii. Byty tak nakonec opravdu byly umístěny nad kanceláři, tak jak to plánovali Eitelberger s Ferstelem.

Požadavky na maximální využití půdy a celkové plánování výstavby ulic bylo ovlivněno také požadavkem co nejvyššího zisku. Tyto ekonomické zájmy se odrážely v rozvržení města, které tak začalo působit dost stroze.

---

⁴⁷ SCHORSKE, Carl. *Vídeň na přelomu století*. Barrister & Principal, Brno: 2000, s. 66.

2.2.2. Estetika

V zájmu celkového dojmu ulice bylo přísně zapovězeno podnikáním jakkoliv ovlivňovat vzhled budovy. Jednotlivé fasády, i přesto že každé průčelí bylo vyřešeno úplně jinak, spolu prostřednictvím různých doplňků velice dobře komunikují a vytvářejí dojem jednotlosti. Ringstrasse, to jsou přece společenské hodnoty doslova vtesané do kamene a tyto hodnoty by nemělo nic narušovat.

Kolem této otázky se nakonec rozhořel spor mezi dvěma architekty s rozdílnými pohledy na plánování města. Byli to Camillo Sitte a Otto Wagner. V jejich osobách se odráží širší spor zastánců minulosti a těmi, kteří prosazují modernizaci. Sitte byl člověk pocházející z prostředí tradičního uměleckého řemesla, což samozřejmě ovlivnilo jeho představy o architektuře i ideální struktuře města. Nechtěl připustit, že by tradice a uměleckost měly ustoupit potřebám moderních technologií. Považoval slova „umělecký“ a „moderní“ za antonyma. Myslel, že Ringstrasse je odstrašujícím příkladem toho, jak dokáží tyto „novoty“ poškodit město i lidi, co v něm žijí. Město mělo podle Sitteho mít koncepci, která se osvědčila už ve starověku, tj. volné uspořádání prostoru. Za klíčové považoval náměstí, ono „divadlo lidského života“, které vždy vytvoří jakoby ostrůvek klidu ve městě ovládaném dopravními prostředky. Právě jemu je připisován výrok: „*Nechť je velká masa obytných domů zasvěcena práci a nechť se zde město oděje do pracovního oděvu, ale několik hlavních náměstí a ulic by mělo dostat nedělní šaty – aby na ně byli obyvatelé pyšní a měli z nich radost.*“⁴⁸ Okružní třída by mohla být právě pomocí malých náměstí útulnější, alespoň trochu by se vytvořil pocit sounáležitosti uvnitř individualistické společnosti. V minulosti hledal formy, které by mohly obohatit i současnost a naprosto v ně věřil. Na jakémkoli projektu se mohla podílet všechna příslušná řemesla. Být zběhlý v „souboru umění“ (*Gesamtkunstwerk*) - v plánování stejně jako v malířství a sochařství, to bylo pro Sitteho ideálem stavitele.

Naproti tomu koncepce plánování města podle Otto Wagnera kladla důraz především na neestetické složky výstavby, hlavně komunikace. Nad reprezentativnost města stavěl jeho účelnost a možnost se dále rozšiřovat. Svůj projekt, s nímž v roce 1893 vyhrál ideovou soutěž na druhý plán rozšiřování města, nadepsal heslem „*Artis sola domina necessitas*“ (Jedinou vládkyní umění je potřeba).⁴⁹ O rok později vystřídal na vídeňské Akademii jako profesor architektury Karla von Hasenauera a jeho vliv od té doby značně zesílil.

Pro své hledání uměleckého vyjádření adekvátního moderní době našel pochopení u mladé generace, která se rovněž chtěla vymanit z vlivu svazující tradice. Roku 1897 tito umělci vytvořili

⁴⁸ Camillo Sitte *Städtebau*, str. 102. čerpáno z: SCHORSKE, Carl. *Vídeň na přelomu století*. Barrister & Principal, Brno: 2000, s. 79.

⁴⁹ SCHORSKE.,s 81.

spolek Secese⁵⁰, jehož heslem se stalo „Době její umění, umění jeho svobodu“.⁵¹ Zpočátku se inspirovali anglickými prerafaelisty, jejich pseudomedievalistická mystika k rakouským nadšencům nepronikla. Architekt Josef Olbrich navrhl Secesi i vlastní budovu, ve které užil alegorie moderního chrámu k vyjádření umění jako nového náboženství intelektuálních elit.⁵² Když ho poprvé navštívil císař František Josef, poznamenal prý „Modern aber schön“ (Moderní, ale pěkné).⁵³ K experimentům v architektuře vedlo příznivce Secese právě ono hledání stylu, který by už nebyl prázdou rutinou, chtěli zkoušet nové materiály i ornamenty. Slovo „dekorativní“ se stalo nejvyšší pochvalou.⁵⁴ Secesní architektura se vyvíjela ve dvěma proudy, organickým a geometrickým. Vídeňští architekti byli zasaženi spíše tím druhým. Evidentní je to například u Wagnerových stanic vídeňské okružní dráhy nebo u jeho budovy Poštovní spořitelny. Tohoto směru se drželi i Adolf Loos a Josef Hoffman.⁵⁵

Předsedou Secese se stal Gustav Klimt. Jeho vyjádření moderního člověka mělo ale spíš prožitkový, vnitřní charakter. Wagner se soustředil na naprostou čistotu, chtěl zbavit své stavby viktoriánské monumentality a všech nadbytečných ozdob. Rozvíjel teorie svého učitele Gottfrieda Sempera, který definoval architekturu jako výslednici jednoty účelu stavby, použitého materiálu, prostředí a individuality tvůrce. Soudil, že nepraktické není krásné.⁵⁶

3. Ringstrasse

Vídeň je laboratoř, kde se experimentálně zkouší zánik světa.

KARL KRAUS⁵⁷

„Éra Ringstrasse“ začala už se stavbou první veřejné budovy – Dvorní opery, otevřena pak byla slavnostně 1. května 1865. Tehdy asi ještě jen těžko splňovala všeobecné představy o krásném novém bulváru postaveném podle pařížských vzorů. Většina budov byla ještě rozestavěna, 57 metrů širokou ulici lemovaly mladé stromky. Změnit to měla světová výstava. Ta se konala ve Vídni v roce 1873, od začátku byla ale provázena nepřízní osudu. Zásadní zlom ve vnímání nového prostoru a jeho využitelnosti přišel až s rokem 1879 a oslavami stříbrné svatby císařského páru, kdy

⁵⁰ Název tohoto spolku pak zaštitil celý nový styl ve Vídni, který se šířil po celé Evropě – *Jugendstil* (Německo, první akademický spolek založen 1892 v Mnichově a pak v Berlíně), *Art Nouveau* (Francie), *Modern Style* (Anglicky mluvící země).

⁵¹ Jeho autorem je kronikář a umělecký kritik Ludwig Hewesi.

⁵² *Ibid.*, s. 89.

⁵³ UNTERREINER, Katrin. *Emperor Franz Joseph—Myth and Truth*. Christian Brandstätter Verlag, Wien: 2006.

⁵⁴ GOMBRICH, Ernst. *The Story of Art*. Phaidon, London: 2006, s. 379.

⁵⁵ ČERNÁ, Marie. *Dějiny výtvarného umění*. Idea Servis, Praha: 2005, s. 141.

⁵⁶ STAŇKOVÁ, Jaroslava. *Tisíciletý vývoj architektury*. Nakladatelství technické literatury, Praha 1979, s. 275.

⁵⁷ Citováno z: FIALA, Václav. *Vídeň, literární toulky dunajskou metropolí*. Aspi Publishing, Praha: 2004, s. 7.

byl malíř Hans Makart pověřen organizací oslav. Ty byly v jeho podání skutečně velkolepé a nápadité. Makart důmyslně využil možností, jež mu široká Okružní třída nabízela a uspořádal grandiózní průvod v historických kostýmech, kterému mohly přihlížet tisíce a tisíce Vídeňanů. Tato slavnost vylepšila profil Ringstrasse, která od této doby hostí veškeré slavnosti, vojenské přehlídky i demonstrace.⁵⁸

Zásadní otázkou, kterou projektanti řešili po celou dobu stavby, se stal jazyk, neboli architektonické ztvárnění liberálních idejí, které měla Ringstraße vyjadřovat. Jako vhodné řešení se ukázalo užití ne jediného ale několika historizujících stylů, aby se ukázala názorová a myšlenková pluralita liberální elity. Proto je historismus někdy označován jako „*Ringstrassestil*“.

3.1. Význam jednotlivých staveb Okružní třídy

Ringstrasse je tak po celé své délce prolnta symbolikou. Je celkem jasně rozdělena do oddílů, které ale na sebe, třebaže má každý trochu jiný charakter, plynule navazují. Rozdělení bylo i třídní – kolem Schwarzenbergplatz bydlela vysoká šlechta (viz. 3.2.2.), která v okolí kupovala nemovitosti ve stylu starých paláců, jakož i domů činžovních. Tato vrstva se směrem k Opeře pozvolna vytrácí a v oblasti mezi muzei a univerzitou už bydlí skoro výhradně velkoburžoazie. Okolí parlamentu a radnice je pak „rezervováno“ významným finančníkům, vysokým úředníkům a rentiérům. Stejně jako například v tzv. Textilní čtvrti, tak i na Schwarzenbergplatzu bylo patrné, že tam bydlí téměř výhradně jedna společenská vrstva. Jinde na Ringu se ale tyto vlivy příjemně mísily.

Každý úsek Ringu je doslova nabitý dějinami. Upomínky na významné události a osobnosti, které jsou nějakým způsobem spojeny se slávou mocnářství, najdeme po celé délce třídy.

3.1.1. Stubenring

Před majestátním traktem bývalého Ministerstva války, kde dnes sídlí rakouská vláda, stojí jeden z nejzajímavějších vídeňských pomníků, jezdecká socha maršála Radeckého od Caspara von Zumbusche. Radecký je zobrazen jako muž v letech, který přesto vede své vojáky do boje. V bitvě u Custozzy v červenci 1848 už mu také bylo ctihodných osmdesát dva let. Dva reliéfy po stranách zobrazují Radeckého ve svém štábu a vojáky radující se z příměří s Piemontem.⁵⁹ Nápis na

⁵⁸ FIALA, Václav. *Vídeň, literární toulky dunajskou metropolí*. Aspi Publishing, Praha: 2004, s. 145 – 200.

⁵⁹ FIALA, Václav. *Vídeň, literární toulky dunajskou metropolí*. Aspi Publishing, Praha: 2004, s. 150.

podstavci „*In Deinem Lager ist Österreich*“ (V tvém táboře je Rakousko) reflektuje název básně o rakouské jednotě, kterou pro Radeckého napsal spisovatel a dramatik Franz Grillparzer.⁶⁰ Jan Josef Václav Anton Radecký z Radče je jednou z nejvýznamnějších osobností rakouských vojenských dějin. V roce 1788 poprvé bojoval s Turky pod osobním vedením císaře Josefa II., „bitva národů“ u Lipska byla vybojována podle jeho plánu, v bitvách u Custozy a Novary potlačil povstání v Itálii, kde pak působil až do své smrti jako místodržitel.⁶¹ Grillparzer choval k Radeckému velkou úctu. Byl snad nejznámějším tvůrcem předbřeznového období, potom ale zahořkl a z jeho pera vycházely pouze jízlivé epigramy.⁶² Trpěl „ranami“, které se na Rakousko snesly v letech 1859, 1866 a 1867, nemohl se smířit s tím, že jeho svět zaniká.⁶³

Jiný velký spisovatel, Robert Musil, který ovšem poměry v říši naopak kritizuje, pracoval asi dva roky právě na Ministerstvu války na Stubenringu. Claudio Magris o Musilovi mluví jako o jednom z nejvýznačnějších hlasů 20. století. Je to „nemilosrdný a sarkastický bořitel liberálně buržoazního idealismu a humanismu“.⁶⁴ Víc než kdokoliv jiný se váže k habsburské říši. Bájnou Kakáni geniálně vypočetl ve románu *Muž bez vlastností*: „*Kakánie byla, aniž to svět ještě věděl, nejpokročilejším státem, který se sám už jenom automaticky účastnil svého života, lidé v něm byli negativně svobodní, měli neustále pocit nedostačujících důvodů vlastní existence.*“⁶⁵

Další významný Vídeňák spojený se Stubenringem je Oskar Kokoschka. Jeho bronzová busta se nachází na boční straně Uměleckoprůmyslové školy, kde studoval a později i učil. Tady se také zrodily *Wiener Werkstätte* (Vídeňské dílny), čtyři ateliéry inspirované britskými Arts & Crafts, které usilovali o výrobky jak technických tak umělecko-řemeslných kvalit. Ve Vídeňské dílně také vyšlo Kokoschkovo první grafické dílo *Snící chlapci*.

Jako svého druhu první v Evropě bylo v roce 1864 na Stubenringu otevřeno Muzeum pro umění a průmysl, dnešní Muzeum užitého umění (*Museum für Angewandte Kunst*), jehož budovu navrhl ve stylu italské renesance Heinrich von Ferstel.

3.1.2. Parkring

Kromě budovy policejního prezidia od Theophila Hanbena je největší dominantou tohoto úseku Ringstrasse *Stadtpark*, městský park realizovaný v anglickém parkovém stylu s malebnými cestičkami, jezírky a altánky. Parky hrály ve výstavbě Ringstrasse neopominutelnou roli, v jejím

⁶⁰ MAGRIS, Claudio. *Habsburský mýtus v moderní rakouské literatuře*. Barrister&Principal, Praha: 2001, s. 115.

⁶¹ FIALA, s. 150.

⁶² VEBER, s. 457.

⁶³ MAGRIS, Claudio. *Habsburský mýtus v moderní rakouské literatuře*. Barrister&Principal, Praha: 2001, s. 125.

⁶⁴ *Ibis*, s. 264.

⁶⁵ MUSIL, Robert. *Muž bez vlastností*. Argo, Praha: 2008.

okolí jich je, počítáme-li i zahrady Belvederu, víc než desítka. Měly své pevné místo v koncepci Okružní třídy hned od začátku jejího plánování.

Stejně jako v téměř každém vídeňském parku, je i ve Stadtparku několik pomníků významných osobností kulturního života, především ale umělcům.⁶⁶ Největší atrakcí je přítom ten připomínající osobnost Johanna Strausse mladšího, který ve zdejším Kursalonu často vystupoval. Dále jsou to například malíři Hans Makart a Hans Canon, nebo vídeňský starosta Andreas Zelinka.

3.1.3. Schuberting

A u parků pomníků zůstaneme i v další části Okružní třídy. Nedaleko Schubertingu je totiž *Beethovenplatz* (Beethovenovo náměstí). Beethovenova socha z roku 1880 je jedním z nejlepších děl sochaře Caspara von Zumbusche. Originál je dnes ve foyer *Konzerthausu*, jedné z nejvýznamnějších koncertních sálů ve městě, kde sídlí Vídeňští symfonikové.

Schubert- a Kärtnerring dělí velké náměstí *Schwarzenbergplatz*. Tato spíše velká široká ulice než náměstí pak spojuje Ring s *Lothringer Strasse*.⁶⁷ O tom vybudovat pomník vítězi z bitvy u Lipska rozhodl František Josef I. skoro souběžně se začátkem stavby Ringstrasse v roce 1861. Jezdeckou sochu dokončil Ernst Hahnel o šest let později. Zásadních změn se náměstí dostalo po druhé světové válce. Tehdy se pomník polního maršála dočkal společnosti památníku Rudoarmějců a dokonce i sovětského tanku T-34. Do roku 1956 pak nesla jižní část náměstí jméno J. V. Stalina. Na Schwarzenbergplatzu se nachází velký počet výstavních paláců, protože v období výstavby Ringstrasse se do této části stěhovala zejména šlechta (viz. 2.2.1).

3.1.4. Kärtnerring

Kärtnerring je více než kterákoliv jiná část Ringu spojen s literaturou. Jeho roh s *Kärtner Strasse* (Korutanská třída) zvaný *Sirk-Ecke*, kam chodila „lepší společnost“ odpoledne korzovat, hraje zásadní roli v dramatu Karla Krause *Poslední dnové lidstva*.⁶⁸ V Hotelu Bristol zase dva roky bydlel spisovatel Joseph Roth, autor románů „*Pochod Radeckého*“ a „*Kapucínská krypta*“, které líčí osudy tří generací rakouské vojensko-úřednické rodiny Trottů a ilustrují atmosféru doby vlády Františka Josefa I. Roth uprchl z Vídně před nacisty. V roce 1939 v Paříži zemřel v nemocnici pro chudé ve věku pětáctičet let.

⁶⁶ THYSEN, Fritz. *Die Wiener Ringstrasse-Bild einer Epoche*. Hermann Böhlau, Wien: 1969, s. 100.

⁶⁷ Lothringer strasse má svým názvem připomínat svatbu Marie Terezie a Františka Štěpána Lotrinského a tedy založení habsbursko-lotrinské dynastie.

⁶⁸ FIALA, s. 159.

V jiném hotelu, Hotelu Imperial přebýval zase Richard Wagner. Připravoval zde své dvě opery Tannhäuser a Lohengrin, jejichž korektury prováděl v hotelové kavárně.⁶⁹

Do této části Vídně se vracel také pražský rodák Franz Werfel. Člen společnosti Argonautů, kam patřil také Franz Kafka nebo Max Brod, se za první světové války dostal do hlavního stanu c. k. tiskového střediska ve Vídni. Tady se seznámil s vídeňskou spisovatelskou elitou, Robertem Musilem, Hugo Hofmannstahlem, Peterem Altenbergem nebo Stefanem Zweigem. Werfelovo dílo je rozsáhlé, psal romány, básně i dramata a patřil mezi přední představitele expresionismu.

V domě č. 12 na Bösendorfstrasse sídlí Společnost přátel hudby (*Musikverein*). Budovu tomuto spolku usilujícího o povznesení hudby postavil architekt Theophil Hansen na konci šedesátých let. Pozemek dostali od císaře Františka Josefa I. Uvnitř Hansen zbudoval obrovský koncertní sál pro dva tisíce lidí a ještě čtyři další sály. V Musikverein sídlí také jedno ze světově nejuznávanějších hudebních těles, Vídeňští filharmonici, které založil už v roce 1842 skladatel a dirigent Otto Nicolai.⁷⁰ Vídeňané jsou přesvědčení, že valčík nezahraje nikdo lépe než vídeňští hudebníci. Mají pro to tu správnou „straussovskou interpretaci“. Tadiční Novoroční koncert je pak „nejvídeňštější ze všech koncertů“ a demonstruje typickou vídeňskou muzikálnost.⁷¹

3.1.5. Opernring

Vídeň je s hudbou obecně velmi úzce spjata a nejedná se zdaleka pouze o valčík. Po celé 19. století byla Vídeň nazývána hlavním městem hudby. Není proto divu, že Vídeňská Státní opera (*Staatsoper*) je jedním z nejvýznamnějších operních domů na světě, ostatně už v době svého vzniku se stala jakýmsi hudebním centrem Evropy. A je i nejdůležitější budovou na Ringstrasse. Nejlépe vyjadřuje „*Bidungsideal*“ liberálního Rakouska, kulturu dříve přístupnou pouze vyšším třídám zpřístupnila všem. Její stavbu realizovali v letech 1863 až 1869 dva významní architekti Ringstrasse Eduard van der Nüll a August Sicard von Siccardsburg. Podílel se na ní i český architekt a stavitel Josef Hlávka. Opera byla jednou z prvních veřejných staveb na Ringu. Odráží se v ní vliv francouzské renesance, ovšem tehdejší reakce veřejnosti a tisku ji spíš přisuzovaly „stylový mišmaš“. Ani císaři se stavba nelíbila. Van der Nüll spáchal sebevraždu a Siccardsburg podlehl záchvatu mrtvice. František Josef se už nikdy o žádném uměleckém díle nevyjádřil negativně.⁷²

Blízko Opernringu bydleli také třeba Karl Kraus nebo vídeňská *famme fatale*, vdova po skladateli Gustavu Mahlerovi Alma Mahlerová. Ta provozovala ve svém bytě literární salon a její život je spojen hned s několika jmény vídeňské kulturní scény. Kromě slavného manžela to byli

⁶⁹ Ibid., 163.

⁷⁰ <http://www.wienerphilharmoniker.at>, staženo k 19. 5. 2010.

⁷¹ FIALA, s 167.

⁷² Ibid., s. 170.

malíř Oskar Kokoschka, architekt Walter Gropius nebo literát Franz Werfel, její druhý manžel.

Na konci *Naschmarktu*, nejrušnějšího vídeňského trhu postavil Joseph Maria Olbrich Pavilon Secese (viz. 2.2.2). Secese znamená odloučení, odpadnutí. Umělci ze spolku Secese, ať už byli literáty, malíři nebo architekty, toužili po tomto odloučení, chtěli „odpadnout“ od obecně přijímaných přístupů k umění. Josef Hoffmann to formuloval jako touhu „poskytnout vhodnou formu moderním názorům“⁷³. Olbrichovi se to povedlo dokonale. Svůj Pavilon Secese postavil ze základních geometrických tvarů a na vrchol umístil zlatou kopuli z prohýbaného kovu zavěšenou mezi čtyřmi nízkými pylony. ⁷⁴Klimt dodal rozčleněné stěny, osovitost a vavřínový motiv jako symbol boha Apollóna. Odpůrci nazývali kupoli Mahdího hrobkou i hlávkou zelí. Pavilon brzy přivítal beethovenovskou výstavu, která měla sjednotit všechny druhy umění pod jedinou myšlenku.

Hned vedle Pavilonu stojí Akademie výtvarných umění postavená podle návrhu Theophila Hansena a nedaleko *Theater an der Wien*, významné městské divadlo, které hostilo například premiéru Beethovenova *Fidelia*. Tentokrát to byl Beethoven a jeho socha, kterou zrovna dokončil Max Klinger. V německy mluvících zemích 19. století dostala úcta k tomuto skladateli formu až jakéhosi kultu. Stejně jako se Adolf Hitler později vzhledl v Richardu Wagnerovi, brali liberálové Beethovena jako symbol svých idejí.

3.1.6. Burgring

Hofburg je z obou stran sledujících Ringstrasse lemován zahradami. Jsou to Burggarten a Volksgarten. Byly založeny na místě, kde Napoleonova francouzská okupační armáda při odchodu z Vídně roku 1809 vyhodila do vzduchu část hradeb. Z vojenského hlediska bylo jejich obnovení shledáno zbytečným. Na rozdíl od Burggarten, byla druhá jmenovaná zahrada ihned po otevření v roce 1820 zpřístupněna veřejnosti.⁷⁵ V obou těchto zahradách je umístěno několik pomníků. Ve Volksgarten je to především socha Franze Grillparzera od Karla von Hasenauera a fontána architekta Friedricha Ohmana věnovaná památce císařovny Alžběty. V Burggarten má svůj pomník například Wolfgang Amadeus Mozart nebo císař František I.

Na protilehlé straně Okružní třídy stojí přímo naproti sobě dvě budovy muzeí – Uměleckohistorické a jeho téměř zrcadlový obraz, Přírodovědecké muzeum. Obě stavby jsou realizací návrhu Karla Hasenauera a Gottfrieda Sempera. Mezi nimi stojí největší vídeňský pomník, pomník Marie Terezie. Socha je dílem Caspara von Zumbusche, architektonickou podobu vyřešil Carl Hasenauer. Pomník v sobě nese jasnou symboliku. Císařovna drží v ruce

⁷³ DEMPSEY, Amy. *Umělecké styly, školy a hnutí*. Slováky, Praha: 2005.

⁷⁴ FRAMPTON, Kenneth. *Moderní architektura, kritické dějiny*. Academia, 2004, s. 93.

⁷⁵ Burggarten mohla veřejnost navštívit až v roce 1918.

pragmatickou sankci, právo pokračování vlády habsburské dynastie i v ženské linii. Přimo pod sochou panovnice stojí její hlavní aristokratičtí příznivci a osobní lékař. Na všech čtyřech stranách pomníku jsou pak jezdecké sochy císařovniných generálů.

3.1.7. Dr. K. Renner Ring a Dr. Karl Lueger Ring

Říšská rada neboli parlament je nejzvláštnější budovou na celém Ringu. Evidentní inspirace antikou mu vysloužila přezdívku Vídeňská Akropolis.⁷⁶ Architekt Theophil Hansen byl velkým milovníkem řecké kultury, kolébky západní civilizace. Každé ze dvou komor parlamentu chtěl nejdříve postavit samostatnou budovu – panská sněmovna měla být realizována v klasickém řeckém stylu a poslanecká sněmovna ve stylu římské renesance. Nakonec se obě sídla obou komor přenesla do jediné, o to monumentálnější, budově. Neklasicistní architektura je různorodá a dokáže velice dobře reprezentovat společenskou a politickou moc,⁷⁷ je uměním ideálu a Hansen jí chtěl zdůraznit význam parlamentarismu. Proto také patří parlamentu nejvýznamnější místo na Okružní třídě, přímo naproti Hofburgu.⁷⁸ I sochařská výzdoba je symbolická. Rampě v průčelí budovy vévodí socha bohyně moudrosti *Athény* od Karla Kundmanna, český sochař Antonín Wagner vytvořil pro parlament sochy *Výmluvnosti* a *Spravedlnosti*. Spodobně *Oddanosti Josefa Václava Myslbeka* je otočena směrem do Radničního parku.

Pro Novou radnici, sídlo městské rady, byl zvolen novogotický sloh podle návrhu Friedricha von Schmidta. Měl vyjadřovat návrat liberální Vídně ke kořenům svobodné středověké pospolitosti.⁷⁹ Radnice byla stejně jako parlament dokončena v roce 1883. Na všech čtyřech stranách radnice jsou novogotické arkády se sochami významných osobností Rakouska, a to včetně předních členů Habsburské dynastie.

Stejně jako Opera nebo Umělecko-historické muzeum mělo být Dvorní divadlo (*Burgtheater*) symbolickým místem setkání příslušníků různých tříd, jejich hodnot a rozdílných politických názorů, které tady ale spojoval jeden prvek- estetický zážitek. Budova divadla nahradila v 1888 původní divadlo postavené už za Marie Terezie. Navrhli ji Gottfried Semper a Karl Freiherr von Hasenauer, tvůrci Nového Hofburgu a Přírodovědeckého muzea. Vnější podoba řadí stavbu spíše do italské renesance, vnitřní koncept ale sleduje styl francouzského baroka.⁸⁰ Má to být připomínka doby, kdy tady poprvé vedle sebe usedli šlechtic, měšťan a duchovní. Reprodukční umění mělo moc přiblížit císařský dvůr širší veřejnosti. Buržoazie si dopřávala tradiční kulturu, aniž by se vzdala

⁷⁶ FIALA, s. 185.

⁷⁷ Využil toho například Albert Speer v plánech oslavné architektury nacistického Německa.

⁷⁸ GLANCEY. Jonathan. Moderní architektura. Albatros, Praha: 2004.

⁷⁹ SCHORSKE, s. 53.

⁸⁰ BROOK, Stephen. Vídeň, společník cestovatele. Ikar, Praha 2008, 132.

politické odlišnosti.⁸¹

Renesanční budova univerzity je snad nejlépe čitelným symbolem liberální kultury. V roce 1870 přidelil císař univerzitě pozemek a její jednotlivé části rozptýlené po městě už od roku 1848 mohly být spojeny. Stavba podle návrhu architekta Heinricha von Ferstela byla dokončena roku 1893. Její umístění vyvolávalo dlouho spory mezi společenskými zájmovými skupinami. Jako jedna z nejdůležitějších institucí liberální éry umožnila univerzita paradoxně vzestup populistického hnutí nové pravice hlásícího se k antisemitismu.

Celá Radniční čtvrt' má v sobě tedy hned několik funkcí – politickou, kulturní a vzdělávací. Uspořádáním jednotlivých staveb jsou tyto funkce vyjádřeny jako rovnocenné. Radnice, symbol obecní samosprávy, je protilehlá Dvornímu divadlu, sídlu tradičního rakouského umění. Univerzita je postavena naproti Říšské radě – věda a parlamentní vláda. Dohromady pak představují soubor hodnot liberalismu. Carl Schorske sice míní, že budovy jsou orientovány výhradně k Ringstrasse a nemají jiný princip soudržnosti než právě Okružní třídu.⁸² Dle mého názoru je možné nalézt v postavení budov společný jednotící princip a dokonce i snahu o rovnocennost s Hofburgem, symboly buržoazní emancipace proti sídlu starého systému. Tímto rozmístěním je také podtrženo promyšlené použití jednotlivých historických slohů podle účelu stavby. Na tom chci také dokázat moji tezi o politicko-sociálním významu Ringstrasse.

3.1.8. Schottenring

Název Schottenring pochází od skotského, resp. irského kláštera benediktinů, kteří sem přišli už za vlády Babenberků, a kteří dříve vlastnili okolní pozemky. Připomíná je v minulosti již několikrát přestavěný Schottenkirche. Nejzajímavějším místem okolí dnešního Schottenu je Rooseveltovo náměstí s velkolepým *Votivkirche* (Votivním kostelem). Ten je podle kritiků výrazem vlády armády a náboženství, chrámem bez boha, Robert Musil ho nazval masopustním žertem.⁸³ Tento novogotický kostel z dílny Heinricha von Ferstela byl postaven jako poděkování boží vůli, když císař František Josef v roce 1853 přežil pokus o atentát. Ve Vídni a po celém mocnářství vyvolala tato událost různé projevy oddanosti panovnickému rodu. Císařův bratr vyhlásil na postavení kostela „Díkůvzdání“ všeobecnou sbírku. Prostředky obstarávalo také duchovenstvo, a tak je *Votivkirche* i symbolem sepletí kléru s trůnem. Patrný je také zájem armády. Kostel měl sloužit vídeňské vojenské posádce a jako pohřebiště „velkých mužů Rakouska“.⁸⁴ Několik kaplí v kostele je věnováno rakouským regimentům a válečným hrdinům. Svůj bohatě zdobený pomník

⁸¹ SCHORSKE s. 53.

⁸² Ibid, s. 51.

⁸³ FIALA, s. 194.

⁸⁴ SCHORSKE, s. 49.

tu má hrabě Mikuláš ze Salmu, který velel vojsku v době obléhání Vídně Turky v roce 1529.⁸⁵

Na rohu Schottenringu a Hessgasse stálo od roku 1873 tzv. *Ringtheater*, Divadlo na Ringu, architekta Ludwiga Förstera. Při vyprodané premiéře Offenbachových *Hoffmannových povídek*, v roce 1881 ale začalo hořet a v divadle zemřelo skoro čtyři sta lidí. Od této události byly divadelních provozů zavedena přísná bezpečnostní pravidla.

Dalším z výčtu nejzajímavějších vídeňských pomníků je *Deutschmeisterdenkmal* (Památník Deutschmeisterů) odhalený v roce 1896 k výročí založení Deutschmeister regimentu č. 4. Kromě praporečnicka je na něm i socha Vindobony a po stranách reliéfy zobrazující bitvy u Zenty a Kolína. Tento pluk se proslavil také svou vojenskou hudbou. Založili ji podle příkladu oddílu pandurů barona Trencka už v polovině 18. století.

3.2 Ústřední hřbitov

*Vídeň je kromě jiného i městem hřbitovů,
které působí stejně majestátně a důvěrně
jako portréty Františka Josefa.*

CLAUDIO MAGRIS⁸⁶

Ačkoliv se *Zentralfriedhof* nachází územně mimo centrum Vídně a tedy i mimo toto téma, rozhodně jej nelze právě v souvislosti s Okružní třídou opomenout. Na Ústředním hřbitově jsou totiž pochovány všechny velké osobnosti „éry Ringstrasse“. Leží zde její architekti, politici, spisovatelé, hudební skladatelé, malíři, herci a herečky vídeňských divadel. Tento hřbitov je „přehlídka velkolepých manévřů, které mají předstírat, že je možné zastavit triumfující čas“.⁸⁷

I Joseph Roth nebo Artur Schnitzler mluví o jakési zvláštní vídeňské „fascinaci smrtí“. Egon Bahr zase píše, že Vídeňák člověk pozná podle toho, jaký má pohřeb.⁸⁸ Na Ústřední hřbitov jezdí Vídeňané s dětmi na výlety. A není to zas až tak morbidní, ostatně spousta Pražanů se také chodí procházet na Olšany, kromě půl druhého milionu zesnulých je tu na jednom místě totiž také na deset tisíc stromů a hřbitov tak působí jako příjemný anglický park.⁸⁹ Kromě zeleně je tu také spousta lesní zvěře, z níž část je sice chráněna zákonem, zbytek se ale musí stejně jako v jiných lesích nebo parcích regulovat. Proto zřídila vídeňská radnice funkce jakýchsi myslivců, kteří se o tuto regulaci starají. Claudio Magris pak ve své knize *Dunaj* popisuje, jak se jedno ráno mohl takové „číhané“ na zajíce nemilosrdně likvidující maceškové osázení hrobů, účastnit: „Pan Baumgartner může střílet, kam se mu zachce, ale je odpovědný za případnou ránu vedle. Kdyby tu za pár hodin příbuzní našli

⁸⁵ BROOK, s. 111.

⁸⁶ MAGRIS, Claudio. *Dunaj*. Odeon, Praha: 1992.

⁸⁷ *Ibid.*, s.

⁸⁸ KAMEN, Jiří. *Vltavský poledník – fejetony*. www.rozhlas.cz/vltava/ostatni/_zprava/592912.

⁸⁹ FIALA, s. 276.

fotografii nebožtíka děravou jako sombrero nebo náhrobní kámen potřísněný krví divokého králíka zasaženého v nepravou chvíli“. I tak neotřelý může být pohled na místo jinak tak důstojné, nabité historií od jednoho konce ke druhému – a to se jedná o druhý největší hřbitov v Evropě. Velikostí předčí dokonce i Pařížský Per Lachaise, kde rovněž odpočívá nesčetně mnoho významných osobností. Je to řekněme jedna z nejzajímavějších evropských „nekropolí“.

Zentralfriedhof byl založen v roce 1866, kdy už bylo zjevné, že dosavadní „pohřbívací kapacity“ nebudou vlivem rostoucí populace brzy stačit. Umístění za městem bylo dané, už Karel VI. roku 1732 totiž hřbitovy z města vykázal a za vlády Josefa II. byly z hygienických důvodů uzavřeny dokonce i ty na vnějších předměstích. To ale rozhodně neumenšilo zvláštní vztah obyvatel Vídně ke smrti a jejich až jakousi zálibu v pohřbívání. Mají dokonce Muzeum pohřebnictví, kde je vystaveno všechno, co se hřbitovy a hlavně s oblíbenými „krásnými pohřby“souvisí. V průvodcích Vídně se uvádí, že Vídeňáci se chovají k mrtvým mnohdy lépe než k živým. Vídeň je městem se bohatou historií, kde slavní mrtví ty živé zastihují.⁹⁰

---

⁹⁰ CZERNIN, Monika. Vídeň: návod k použití. Akropolis, Praha: 2007, s. 167.

Závěr

Habsburská monarchie vstupovala do druhé poloviny 19. století jako jedna z nejvíce oslabených mocností v Evropě. Poslední fáze existence monarchie je spojena se zvláštní, až „schizofrenní“ situací. Jakoby vědomí úpadku bylo společností vnímáno a mlčky až melancholicky přijímáno, na druhé straně zněl Vídní valčík a oblíbená opereta a život metropole jakoby byl dál naprosto bezstarostný. Začátek této mocenské krize sahá nepochybně dál do minulosti, přesto možná zásadní vliv na ztrátu prestiže, jak na domácím tak zahraničně-politickém poli, měla už finanční krize způsobená napoleonskými válkami a následný státní krach. 20. února 1811 vyhlášený Devalvační patent hraběte Wallise snížil hodnotu národní měny, tzv. *bankocetlí* na pouhou pětinu. Inflace se pak zastavila až získáním půjček z Nizozemí v roce 1817. Možná trochu paradoxně se ale období od roku 1815 až do březnové revoluce řadí mezi ta hospodářsky úspěšnější, dokonce bezprostředně po státním bankrotu nastupuje v Rakousku první fáze průmyslové revoluce. Do výroby nastupují nové technologie, zdokonaluje se doprava a komunikace, zvyšuje se migrace obyvatelstva z venkova do měst, železnice řeší mnoho dosavadních problémů, hlavně pak se zásobováním. Politicko-sociální problémy ale vyústily v roce 1848 v revoluční hnutí. Stará hierarchie byla nucena k řadě ústupků ve prospěch liberalizace. Revoluce tak s sebou přinesla změny politické správy, jako zrušení poddanství nebo zřízení obecní samosprávy.

V kontextu evropského vývoje bylo nutné modernizovat hlavní město. V 60. letech 19. století se ve Vídni dostali k moci liberálové. Buržoazní elita si svou Ringstrasse, svou „výkladní skříň“, vybuodovala skoro symbolicky na Martově poli, vystavěla si tady své instituce včetně vzdělávacích, které měly sloužit k výchově budoucí generace svobodného měšťanstva. Stavby zasvěcené múzám pak měly zajišťovat „urozenou“ zábavu.⁹¹ Umění se stalo více měšťanskou záležitostí, přestalo být výrazem pouze aristokratické a církevní velikosti. Tento koncept ale v zásadě nekolidoval se zájmy císařského domu. František Josef I. nejen, že nebránil měšťanské emancipaci, ale na výstavbu jejího symbolu, Okružní třídy, i finančně přispíval.

Vystavěním Ringstrasse na místě zbořených hradeb byl naplněn urbanistický koncept města. Okružní třída doplnila historické jádro a spojila ho s ostatními částmi města. Zároveň byla ale sledována politická funkce celého projektu, který měl skrze architekturu a umění vyjadřovat snahu nově vzniklé buržoazie smazat sociální rozdíly. Její touha po rovnosti s aristokracií se zračí v mnoha z dobových uměleckých děl. Na rozdíl od renomovaného autora Carla Schorskeho, jehož práce si velice vážím, si myslím a snažím se to ve své práci také ukázat, že nejde o boj mezi těmito

---

⁹¹ SCHORSKE, Carl. Vídeň na přelomu století. Barrister&Principal, Brno: 2000, s 59.

dvěma třídami, ale naopak o smír. Císařský dvůr a aristokracie jakoby vyšli těmto snahám nové třídy vstříc. Ringstrasse měla totiž nakonec sloužit jako výkladní skříň celé monarchie, ne pouze jako prezentace liberálních hodnot. Nejlépe je to vidět na tzv. Radniční čtvrti, kde se setkává hned několik těchto hodnot vyjádřených budovami institucí – funkce politická v parlamentu a radnici, vzdělávací v univerzitě a kulturní ve Dvorním divadle. Všechny tyto funkce jsou pak vyjádřeny jako rovnocenné postavením jednotlivých budov, a to nejen mezi nimi navzájem, ale i vzhledem k Hofburgu. V postavení těchto budov lze najít princip soudržnosti buržoazie a princip jejího nového vztahu se šlechtou.

Na Ringstrasse se tak prolíná umělecký potenciál s politickými zájmy a novým společenským uspořádáním. Bylo by úspěchem autora této práce, kdyby se v úvodu nastíněný koncept významu Okružní třídy podařilo dokázat. To bude ale určitě otázkou dalších a hlubších výzkumů.

SUMMARY

Habsburg monarchy came into the second half of 19th centuries as one of the most attenuated power in Europe. Politico-social problems resulted in 1848 in the revolutionary movement. The old hierarchy was forced into a number of concessions in favor of liberalization. Revolution brought changes in political administration, such as the abolition of serfdom or the establishment of local autonomy.

In the context of European developments, it was necessary to modernize the capital city. In the 60 the 19th century liberals came to power in Vienna. Ringstrasse exposure the urban concept of the city. At the same time it reflected the political function of the entire project. Desire of the bourgeoisie for equality with the aristocracy are maturing in each work of art. Unlike the renowned author Carl Schorskeho, whose work I really appreciate, I think that this is not a fight between these two classes, but rather a truce. Imperial court and aristocracy came out to meet the new class. Ringstrasse was intended ultimately to serve as a showcase of the whole monarchy, not only as a presentation of liberal values. This is best seen in the area called Town Hall. All these functions (political, educational and cultural) are then expressed as equal in status, not only among themselves but also due to the Hofburg. The status of these buildings can be found the principle of coherence of the bourgeoisie and its new relationship with nobility.

On the Ringstrasse is so intertwined with the artistic potential political interests and the new order. It would be a successful author, who had managed to clear the concept of Ringstrasse, but I'm sure it will issue further and deeper research.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY:Knižní publikace:

- AUGUSTOVÁ, Zuzana. *Mýtus harmonie a řádu*. Čerpáno z: www.iliteratura.cz, staženo k 19.5.2010
- BOYER, John. *Culture and polical crisis im Vienna, Christian socialism in power. 1897 – 1918*, The University of Chicago Press, Chicago: 1995
- BOYER, John. *Karl Lueger (1844 – 1910), Christlichesoziale Politik als Beruf*. Böhlau Verlag, Wien – Köln – Weimar: 2010
- BRIX, Patrick. WERKNER, Patrick. *Die Wiener Moderne*. Oldenburg Verlag, München: 1990
- BROOK, Stephen. *Vídeň, společník cestovatele*. Ikar, Praha 2008
- BRUCKMÜLLER, Ernst. *Bürgertum in der Habsburgermonarchie*. Böhlau, Wien: 1990
- BRUCKMÜLLER, Ernst. *1848 – Revolution in Österreich*. Öbv&hpt, Wien: 1999
- BURCKHARDT, Jakob. *Úvahy o světových dějinách*. Votobia, Olomouc: 1996
- CSENDES, Peter. *Geschichte Wiens*. Verlag für Geschichte und Politik, Wien: 1990
- CZERNIN, Monika. *Vídeň: návod k použití*. Akropolis, Praha: 2007
- ČERNÁ, Marie. *Dějiny výtvarného umění*. Idea Servis, Praha: 2005
- DEMPSEY, Amy. *Umělecké styly, školy a hnutí*. Slováry, Praha: 2005
- FIALA, Václav. *Vídeň, literární toulky dunajskou metropolí*. Aspi Publishing, Praha: 2004
- FRAMPTON, Kenneth. *Moderní architektura, kritické dějiny*. Academia
- FRÖLICH_STEFFEN, Susanne. *Die Österreichische Identität im Wandel*. Braumüller, Wien: 2003
- GLANCEY, Jonathan. *Moderní architektura*. Albatros, Praha: 2004
- GOMBRICH, Ernst. *The Story of Art*. Phaidon, London: 2006
- GROSSE, Gerald, SCHMIDT, Konrád. *Wien*. Brockhaus Verlag, Leipzig: 1983
- JANÁK, Jan a kol. *Dějiny správy v českých zemích*. NLN, Praha: 2005
- KROUPOVÁ, Jaroslava. *Česko-německý a německo-český slovník základních pojmů z dějin umění*. Karolinum, Praha: 1998
- KŘEN, Jan. *Dvě století střední Evropy*. Kosmas, Praha: 2005
- MAGRIS, Claudio. *Habsburský mýtus v moderní rakouské literatuře*. Barrister&Principal a Triáda, Praha: 2001
- MAGRIS, Claudio. *Dunaj*. Odeon, Praha: 1992
- OPLL, Ferdinand. *Wien im Bild historischer Karten*. Böhlau Verlag, Wien – Köln – Weimar: 2004
- PERNES, Jiří. *Pod habsburským orlem*. Nakladatelství Brána, Praha: 2001
- PETRÁČKOVÁ, Věra. *Akademický slovník cizích slov*. Academia, Praha: 2005
- PEŠEK, Jiří. *Od aglomerace k velkoměstu – Praha a střeoevropské metropole: 1850 – 1920*, Skriptorium, Praha: 1999
- PFLAUM, Barbara. *Wien an der Wien*. Jugend und Volk, Wien: 1971
- ROTH, Joseph. *Kapucínská krypta*. Odeon, Praha 1969
- SCHORSKE, Carl. *Vídeň na přelomu století*. Barrister&Principal, Brno: 2000
- STAŇKOVÁ, Jaroslava. *Tisíciletý vývoj architektury*. Nakladatelství technické literatury, Praha 1979
- TAYLOR, A J P. *The Habsburg monarchy*. Penguin Books, London: 1990
- THYSEN, Fritz. *Die Wiener Ringstrasse-Bild einer Epoche*. Hermann Böhlau, Wien:

1969

- UNTERREINER, Katrin. *Emperor Franz Joseph—Myth and Truth*. Christian Brandstätter Verlag, Wien: 2006
- URBAN, Otto. *František Josef I.*. Mladá Fronta, edice Archiv, Praha: 1991
- VEBER, Václav. *Dějiny Rakouska*. Nakladatelství Lidové noviny, Praha: 2002
- WHEATCROFT, Andrew. *The Habsburgs – Embodying Empire*. Penguin Books, London: 1995
- ZOECHOVÁ, Irene. *Vídeň, desetkrát víc zážitků*. Ikar, Praha 2006
- ZWEIG, Stefan. *Svět včerejška*. TORST, Praha: 1994

Elektronické zdroje:

- KAMEN, Jiří. *Vltavský poledník – fejetony*. www.rozhlas.cz/vltava/ostatni/_zprava/592912
- http://www.votivkirche.at/_historie.htm
- <http://www.wiener-staatsoper.at>
- <http://www.bundestheater.at>
- <http://www.uraniasternwarte.at>
- <http://www.wienerphilharmoniker.at>

SEZNAM PŘÍLOH:

1. Votivkirche, Heinrich Freiherr v. Ferstel, 1856/79
2. Musikvereingebäude, Theophil Freiherr v. Hansen, 1868/69
3. Parlament, socha Athény od Carla Kundmanna
4. Parlament, Theophil Freiherr v. Hansen
5. Parlament, interiér
6. Snímek ze střechy parlamentu, naproti Reichsratstrasse
7. Karlsplatz, letecký snímek
8. Městský park, Salón Johanna Barvena, 1865/67
9. Rakouské Muzeum umělecko-průmyslové, Roh Parkringu a Městského parku
10. Dr. Karl Renner – Ring
11. Heldenplatz, snímek ze střechy parlamentu
12. Kasárna Františka Josefa, dokončena roku 1857
13. Parkring a Městský park, letecký snímek
14. Schottenring, 1900
15. Budova Nové Burzy, Theodor Freiherr v. Hansen, 1871/77, snímek z roku 1900
16. Maria - Theresien Platz
17. Nový Hofburg, Gottfried Semper a Carl Freiherr v. Hasenauer, 1885
18. Heldenplatz, Památník Prince Evženy Savojského, 1863/65, A. D. Ritter v. Fernkorn
19. Heldenplatz, Památník Arcivévodky Karla, 1859, A. D. Ritter v. Fernkorn
20. Památník Císařovny Marie Terezie, 1888, Caspar Ritter v. Zumbusch
21. Dr. Karl Lueger – Ring
22. Univerzita, Heinrich Freiherr v. Ferstel, 1873/84
23. Burgtheater, Gottfried Semper a Carl Freiherr v. Hasenauer, 1874/88
24. Reichsratstrasse
25. Rooseveltplatz, dnes Park Sigmunda Freuda
26. Volksgarten, Pomník Franze Grillparzera, 1889, Rudolf Ritter v. Setr
27. Volksgarten, Pomník Císařovny Alžběty, 1907, Hans Bitterlich
28. Pomník polního maršála Radeckého, 1892, Caspar Ritter v. Zumbusch
29. Radeckého pomník, detail
30. Franz Josefs Kai, snímek z roku 1918
31. Schillerplatz
32. Karlsplatz, Stanice městské dráhy, Otto Wagner, 1898/89
33. Pavilon Secese, Joseph Maria Olbrich, 1898
34. Burgtheater, Gottfried Semper a Carl Freiherr v. Hasenauer, 1874/88
35. Památník polního maršála Karla von Schwarzenberga, E. J. Hähnel, 1867
36. Schwarzenbergplatz, snímek z roku 1905
37. Staatsoper, Eduard van der Nüll, 1863/69
38. Kärtner Strasse
39. Opernring, pohled od západu, 1900
40. Opernring, pohled od východu
41. Kärtner Ring
42. Plán Vídně z roku 1739, zřetelně vidět val kolem vnitřního města
43. Plán Vídně z roku 1833, autor Anton Bachsel
44. Plán Vídně z roku 1827, Carl Graf Vasques
45. Gilbert van Onden, Wien in 1683/86
46. Heinrich Schmidt, Obléhání Vídně Turky v roce 1683
47. Plán barikád v revoluci 1848